

re, elpattantak néhány színes szappanbuborékban, a fővárosi művész viszketeg politikai megjegyzései lepereregtek a közönségről. Béke volt, nyári szünet, panem et circenses, egy nap népnap. Sört kérek. Virslit mustárral. Főtt kukoricát. Még.

Dalos György

Aczél, Kardos és egy albán atomfizikus

Berlin–Tirana, 2008. augusztus 13.

34

Belenézek, tudat alatt kíváncsi állapot, aki vagyok, a Pethő Sándor által alapított, majd mások által alakított napilapba, s mit kell olvasnom? Azt, hogy engem Konrád Györggyel, Haraszi Miklóssal és Eörsi Istvánnal egyetemben Aczél György tukmált rá a Magvető Könyvkiadóra, s tette ezt a kényszernek engedelmeskedő Kardos György igazgató jobb szándéka ellenére. Előzőleg azonban Aczél kiküldött engem Nyugat-Berlinbe. Miután ott üldözött íróként jól megfürödtem a dicsőségben, persze már nem fülött a fogam a Magvető ajánlatához, ezért ravaszmodt mindössze fél ívnyi kéziratot adtam be a kiadónak, csak hogy elszabotáljam a kompromittáló hazai publikációt. Szerepel még a történetben Rákosi Mátyás, Kádár János, a KGB, Márai Sándor s persze szerény álca mögött maga a cikkíró, aki a Magvető lektoraként tehetségéhez mérten segítette Kardost bámulatra méltó és egyedülállóan merész vállalkozásában, miszerint könyvkiadó léteire könyveket próbált kiadni. A cikk szerzőjének nevét ezennel elhallgatom: gyermekeink ugyanis annak idején együtt jártak bölcsődébe, s ott mély és igaz érzések fűzték őket egymáshoz. Na már most, ha ő harminc év múlva mindenáron Montague akar is lenni, miért legyenek én neki Capuletje?

A valahai demokratikus ellenzék és a Kádár-rendszer összjátékának ez az irodalomra kivetített változata főként a benne aposztrofált funkcionárius miatt érdekes. Aczélnek mintha valóban síron túli hatalma volna a magyar írólelkek fölött. Sorra olvasom a korabeli kulturális dolgozók, lírai költők, megalázott és sokat próbált lektorok emlékezéseit, amelyekből rendre kiderül, hogy ők már a fene totalitarizmus kellős közepén szembeszálltak a nagy hatalmú irodalomirányítóval. Még többen hivatkoznak arra, hogy Aczél személyesen akadályozta meg vagy próbálta megakadályozni soron lévő művük megjelenését, netán valami sértőt mondott róluk, esetleg szóba állni sem volt hajlandó velük. Különösen ördögi módszerei közé tartozott, hogy a legmakacsabb ellenállóknak József Attila- vagy Kossuth-díjat adományozott. Nincs az átkosnak még egy politikusa, akire ilyen sokan hivatkoznak saját tisztességük, bátorságuk, sőt művészi kvalitásuk igazolásaképpen. Vagyis Aczél bűnbak, és ha van ilyen, egyúttal érénybak is. Aki őt vádolta, ártatlan, aki belerúg, megtisztul. Ez a személyre szóló gyűlölet persze fonákja valaminek.

1985 őszén, Nyugat-Berlinben találkoztam Hans Magnus Enzensbergerrel. Nemrég jött vissza Budapestről, ottani benyomásairól faggattam. Beszélgetéseivel elégedett volt, úgy gondolta, nagyjában-egészében tisztába jött a magyarországi helyzettel. Egyvalami ütött szöveget a fejébe: ahány társaságban megfordult, népi vagy urbánus, kormánypárti vagy ellenzéki körben, előbb-utóbb Aczél lett a fő téma, és mindenki biztatta, hogy keresse fel őt is, hiba lenne elmulasztani a találkozást. Aczél eközben maga is üzengetett – gondolom, két tukmálás között –, hogy látni szeretné a neves vendéget, s végül az író találkozott a politikussal. – Milyennek találta? – kérdeztem már-már felvillanyozva. – Nagyon szimpatikus volt – felelte

Enzensberger –, olyan, mintha egy baráti kiadóvezető volna. Persze – tette hozzá – az ember még a legbarátságosabb kiadóval sem tárgyalja meg a nemi életét.

Mario Kedhivel a Zogu királyról elnevezett sétányon ismerkedtünk meg, ahol is egy árus közvetlenül a forró flaszteren terítette ki használt könyveinek választékát. A látványban nem volt semmi különös: fél Tirana így kereskedik, a másik fele pedig így vásárol. Mintegy dramaturgiai véletlenként a kis antikvárium mögött nemrég felállított emléktábla díszlett, a kalandos életű báró Nopcsa Ferenc érdemeit megörökítendő. Az albán könyvcímek között olykor fel-feltűnedezett egy-egy német vagy orosz könyv is. Épp az utóbbiakat böngésztem, amikor a magas, sovány öregember megszólított. – Vü govoritye po-russzki? – kérdezte hibátlan orosz kiejtéssel. Szó szót követett, s végül meghívtuk: költsük el együtt az ebédet a közeli étteremben.

Beszélgetésünk kezdetén azt hittem, az orosz irodalom kutatójával van dolgom: Puskin, Lermontov, Majakovszkij verseit, Turgenyev prózáját idézte, majd szó szerint felmondta Pavel Vlaszovnak a cári bíróság előtt tartott beszédét Gorkij *Az anya* című regényéből. Azután kiderült, hogy mindezt ifjúkorában részint a kötelező oroszoktatás keretében, részint pedig magánéleklődésből tanulta meg. Ahogyan elmélyedt az idézetekben, egyre világosabbá vált számomra, hogy ugyanaz a szovjet műveltséganyag rögződött benne, amit az én generációm is megszerzett az ötvenes évek derekán. Egész bekezdéseket tudott Ethel Lilian Voinich *Bögyölyéből*, kiegészítve a forradalmi regény filmváltozatának szereposztásával. Már-már elfogott a kísértés, hogy belekérdezzek a kígyóról és a méhecskéről szóló Krilov-mesébe vagy arra a tankönyvi történetre, amelyben az ifjú úttörő észreveszi, hogy megrepedt a vasúti sín („relsz lopnul”), és piros nyakkendőjével integetve figyelmezteti a veszélyre a közeledő vonatot. Valószínűnek tűnt továbbá, hogy algebrai feladatainkról is eszmét cserélhettünk volna a Laricsev-féle példatár alapján. Csakhogy az én újdonsült albán ismerősömnek legfőleg 1961 őszéig voltak/lehettek naprakész ismeretei Oroszországról. Tirana és Moszkva drámai szakítását követően a világnak most már nemcsak a nyugati, hanem keleti fele is bezárult, s a hermetikusan elszigetelt kis országban legfőleg a képzelet léphetett át határokat.

Enver Hodzsa és Ramiz Alija diktatúrájában a nyomorúságos áruhiánynál talán csak az információ deficitje volt nagyobb. Aki csak tehette, a zavarás miatt alig hallható külföldi albán nyelvű adók helyett az olasz televízióból tájékozódott. Innen értesült Mario Kedhi 1986. április végén a csernobili szerencsétlenségről. Magát a hírt, mint a „szovjet revizionizmus” kudarcának bizonyítékát a tiranai média is közzétette, attól azonban már óvakodott, hogy a terjeszkedő sugárzás mértékét is közölje a lakossággal. Kedhi szerencsére nem filológus, hanem atomfizikus volt, a természetes radioaktivitás szakértője, s mint ilyen, május elején egy-egy üveg tehén-, illetőleg kecsketejjel a kezében állított be munkahelyére, a magfizikai kutatóintézetbe, s rövid vizsgálódás alapján megállapította a fertőzőtség rémítő mértékét. Mondhatni, arra a néhány percre többlet tudott a valós helyzetről, mint Albánia valamennyi lakosa, az állami szintre emelt titkolódzás elrendelőit is beleértve. Sokra persze nem mehetett ezzel a tudással, legfőleg néhány baráti családot figyelmeztetett, hogy ha lehet, egyelőre mondjanak le a tejfogyasztásról.

Kedhi egyébként tiszteletre méltó visszafogottsággal beszélt a múltból, s benne az értelmiség megalázottságáról. Annyi bizonyos, hogy ebben az országban nem volt se Aczél, se Kardos, se pedig kettejük állítólagos ellentéte. Egy kesernyés anekdota szerint a nemzeti klasszikusnak számító Ismail Kadare még nyugati útjain is ódzkodott a közvetlen nyilatkozatoktól. Egy ízben, hogy megint Enzensbergert idézzem, a német kolléga a következőképpen próbálta sarokba szorítani: „Ismail, ugye szörnyű ott az élet? Ne mondjon semmit...” Kadare bólintott.